

7 KL.

Lietuvių raštijos pradžia. Protestantizmo plitimas Mažoj Lietuvoj XVI a.

- **Reformacija** – XVI a. Europoje vykęs visuomeninis judėjimas prieš bažnyčios išsigimimą, siekęs Katalikų bažnyčios pertvarkymo ir reformacijos (pakeitimo).
- **Protestantizmas** - Viena iš 3 pagrindinių (greta Romos katalikybės ir stačiatikybės) krikščionybės krypčių, jungianti bendruomenes, kurios susiformavo XVI a. pr. prasidėjus reformacijai. Protestantizmo sklidimas Lietuvoje vyko ne vien dėl bažnytinių trūkumų. Prieš reformaciją Bažnyčia priklausė trečdalis visos Lietuvos žemių, ir valstybei jos nenešė jokios naudos. Visi Lietuvos dvarai, didikai ir bajorai privalėjo valdovui mokėti mokesčius ir pristatyti kareivių, o turtinga Bažnyčia nei mokesčių mokėjo, nei karių pristatė. Pirmasis protestantas Lietuvoje buvo **Abraomas Kulvietis (1510–1545)**, „pirmasis Lietuvos inteligentas“. Jis **1540** m. Vilniuje įsteigė pirmąją Lietuvos aukštesniąją mokyklą, kurioje mokytojavo Martynas Mažvydas ir kiti žinomi tų laikų mokslininkai. Vilniaus vyskupo apkaltintas erezijų skleidimu, gresiant kalėjimui arba sudeginimui ant laužo, Kulvietis, pasitraukė į Karaliaučių, kur mokė graikų ir hebrajų kalbų. Didžiausiu protestantizmo rėmėju tapo didikas **Mikalojus Radvila Juodasis (1515–1565)**. Būdamas Lietuvos didysis kancleris ir maršalka bei Vilniaus vaivada, savo rankose jis turėjo visą valdžią. Tie didikai ir bajorai, kurie perėjo į protestantizmą, pradėjo steigti mokyklas, spaustuves, protestantų bažnyčias. XVI amžiaus viduryje etninė Lietuva tapo protestantišku kraštu. Tačiau ta didikų reformacija vystėsi lenkiška dvasia, jų spausdintos knygos buvo lenkiškos, bažnytinės apeigos vykdomos lenkiškai. Ši lenkiškoji reformacija visiškai išstūmė pradėtą lietuviškąją reformaciją, tad ji rado prieglobstį gretimoje Prūsijoje.
- **Kontrreformacija Lietuvoje** - Tai XVI–XVII a. Katalikų Bažnyčios kova su Europoje išplitusia reformacija. Protestantizmas Lietuvoje išsilaukė trumpai. Katalikų Bažnyčia stojo į griežtą kovą. Lietuvos protestantams didelis smūgis buvo dar ir netikėta jų rėmėjo Radvilos Juodojo mirtis 1565 m. (Radvilos mirtis buvo ir didelis smūgis Lietuvos valstybiniam savarankiškumui, nes jis buvo energingas ir stiprus kovotojas siekiant išlaikyti Lietuvos savarankiškumą nuo Lenkijos. XVI a. pabaigoje visi atvykę kontrreformacijos svetimtaučiai jėzuitai mokėsi lietuvių kalbos, kad galėtų kreiptis į liaudį jai suprantama kalba. Tačiau bajorai norėjo lenkų kalbos, tad Jėzuitai turėjo prisitaikyti prie bajorų ir didikų, naudojosi jų malonėmis ir atitolo nuo lietuviškos liaudies. Didžiojoje Lietuvoje valstiečiai toliau buvo sąmoningai tamsinami ir lenkinami.

Tuo tarpu, gretimoje Prūsijoje, kuri nepaliesta kontrreformacijos liko protestantiška dvasia, lietuviškas raštas ir kalba buvo valdžios remiami ir skatinami. Prūsijoje lietuvišką raštiją sukūrė iš Didžiosios Lietuvos atvykę lietuviai protestantai – Abraomas Kulvietis, Martynas Mažvydas ir kiti, kuriems reikėjo dėl jų tikybos iš Lietuvos pasitraukti. Taip lietuviška raštija išsivystė ir 300 metų lietuviška raštija klestėjo Mažajoje Lietuvoje – Prūsijoje.

Lietuviškoji Prūsija

Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino palikuonis Albrechtas Brandenburgietis, siekdamas platinti liuteronybę, pradėjo plačią liaudies švietimo programą. Prūsijoje jis statė mokyklas,

leido vadovėlius lietuvių, prūsų ir lenkų kalbomis, kvietė mokslininkus ir mokytojus. Įsteigė Karaliaučiaus universitetą ir iš Didžiosios Lietuvos pakvietė Abraomą Kulvietį, Martyną Mažvydą, Stanislovą Rapolionį ir kitus Lietuvos protestantus, kurie tapo pirmieji Karaliaučiaus universiteto studentai bei profesoriai.

Prūsijos visuomenėje plačiau pradėta vartoti lietuvių kalba. Karaliaučiaus universitete veikė lietuvių kalbos seminaras, o universiteto spaustuvėje buvo spausdinamos knygos lietuvių kalba. 1811 metais netoli Įsručio įsteigta lietuvių mokytojų seminarija veikė ligi 1924 metų. Maždaug nuo XVIII šimtmečio vidurio didžiuma Prūsijos lietuvių valstiečių buvo raštingi, tuo tarpu dauguma etninės Lietuvos valstiečių buvo palikti beraščiai.

Lietuvių tautinis atgimimas

Protestantų liuteronų kunigas Martynas Mažvydas 1547 metais Prūsijoje davė pradžią lietuvių rašomajai kalbai. Kitas Prūsijos liuteronų kunigas Kristijonas Donelaitis (1714–1780) savo epinėje poemoje „Metai“ priminė, kad iš prigimties visi žmonės yra lygūs ir žadino lietuvininkų tautinę sąvoką. Lietuvoje protestantų reformacija pirmoji vertino liaudį ir liaudies kalbą, pirmoji rūpinosi valstiečių mokslu.

Senovės lietuviai išstobulino savą kalbą ir savą turtingą pagonišką kultūrą dar būdami beraščiai. Bet raštas yra tapęs kultūros ir kalbos išlaikymo būtinybe. Vargu ar kuri tauta gali išlikti be savos kalbos.

Prūsijoje susiformavo dabartinės lietuvių bendrinės rašomosios kalbos pagrindai. Lietuviškas raštas Prūsijoje buvo išsaugotas per lenkmetį ir per spaudos draudimą – ligi pat XIX amžiaus tautinio atgimimo. Tilžės miestas, įkurtas Prūsijoje, ant Nemuno kranto, priešais Pagėgius, daug metų buvo ne tik Mažosios, bet ir visos Lietuvos lietuviškos kultūros centras. Tilžės spaustuvės 1816–1919 metais išleido apie 2 500 lietuviškų knygų, daugybę laikraščių ir periodinių leidinių.

- 1) Kas buvo pirmieji protestantai Lietuvoje?
- 2) Kur XVI–XVII a. vystėsi ir klestėjo lietuviška raštija ir susiformavo dabartinės lietuvių bendrinės rašomosios kalbos pagrindai?
- 3) Kas pirmieji davė pradžią lietuvių rašomajai kalbai?
- 4) Kodėl raštas yra svarbus?
- 5) Be ko tauta negali išlikti?
- 6) Koks miestas ligi pat XIX a. tautinio atgimimo buvo ne tik Mažosios, bet ir visos Lietuvos lietuviškos kultūros centras?
- 7) Sujunkite sąvokas su paaiškinimais:

Viena iš 3 pagrindinių (greta Romos katalikybės ir stačiatikybės) krikščionybės krypčių, jungianti bendruomenes, kurios susiformavo XVI a. pr. prasidėjus reformacijai

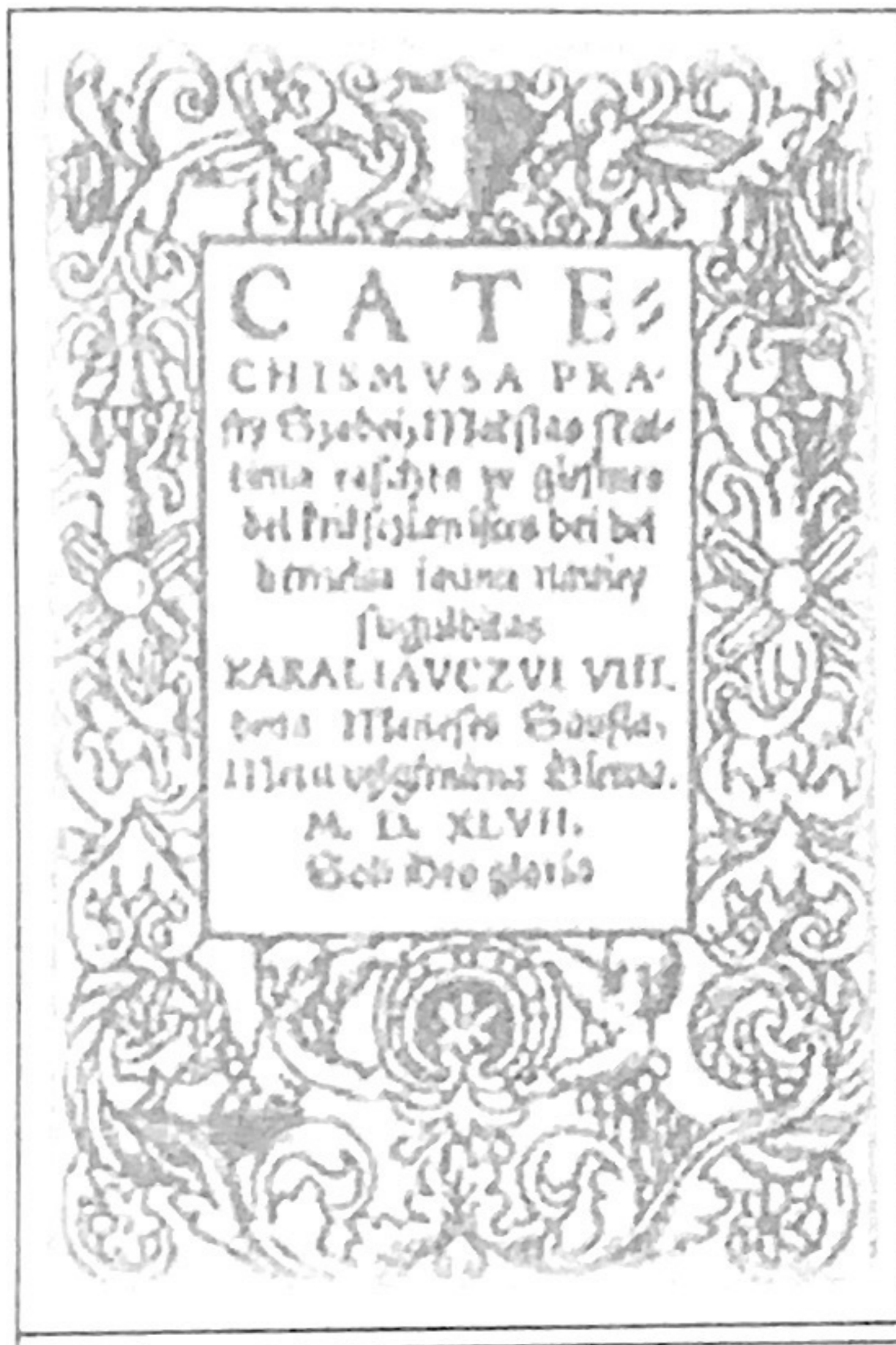
XVI–XVII a. daugelyje Europos šalių vykęs visuomeninis, religinis judėjimas, kurio tikslas – reformuoti Katalikų Bažnyčią.

Tai Katalikų Bažnyčios priemonių visuma XVI a. vid.–XVII a. kovai su Vakarų ir Centrinėje Europoje išplitusia reformacija

Protestantizmas

Kontreformacija

Retorinacija

Martyno Mažvydo „Katekizmas“

Pirmoji lietuviška knyga — Martyno Mažvydo katekizmas, išleistas **1547m. Karaliaučiuje**.

Martynas Mažvydas (apie 1520–1563) — žemaitis, pirmąją lietuvišką knygą parengė studijuodamas Karaliaučiaus universitete (1546–1548), baigęs studijas buvo paskirtas Ragainės klebonu.

Pirmosios lietuviškos knygos pavadinimas — „Katekizmo prasti žodžiai, mokslas skaitymo, rašto ir giesmės dėl krikščionystės, bei dėl bernelių jaunų naujai suguldytos“. **Knygelė 79 puslapių.**

Ją sudaro:

lotyniškas ketureilis „Didžiajai Lietuvos Kunigaikštystei“,
lotyniška pratarmė „Bažnyčių Lietuvoje ganytojams ir tarnams malonė ir ramybė“,
eiliuota lietuviška pratarmė „Knygelės pačios bylo lietuvininkump ir žemaičiump“,
nedidelis elementorius „Pigus ir trumpas mokslas skaityti ir rašyti“,
katekizmas (verstiniai religiniai, socialiniai ir doroviniai pamokymai),
giesmynėlis su gaidomis.

Pirmosios lietuviškos knygos autorius ir parengėjas nepažymėtas. Tačiau jau nuo XVI a. ši knyga laikoma M. Mažvydo darbu. Abejones išblaškė lenkų kalbininkas J. Safarevičius (Safarewicz), kuris 1938 m. katekizmo lietuviškoje prakalboje išaiškino **akrostichą (akrostichas – graikiškai vadinama tokia literatūros kūrinio forma, kurio eilučių pirmosios raidės, skaitant nuo viršaus į apačią, sudaro žodį ar posakį), jamžinantį M. Mažvydo vardą.** Eiliuota lietuviškoji prakalba yra pirmas originalus lietuviškas eilėraštis.

Prakalba atskleidžia autoriaus pažiūras ir siekimus - **jo pastangas šviesti bei kultūrinti žmones, kovoti su pagonybės liekanomis, įtvirtinti protestantų tikėjimą.**

Pirmosios lietuviškos knygos išliko du **egzemplioriai**. Vienas saugomas Vilniaus universitete, kitas – Torunės universitete Lenkijoje. Katekizmo tiražas buvo 200–300 egzempliorių.

Martyno Mažvydo vardas nebuvo pamirštas. Okupuotoje Lietuvoje ir išeivijoje 1947 m. paminėtas pirmosios lietuviškos knygos 400 metų jubiliejus. Klaipėdoje 1976 m. pradėtas kurti skulptūrų parkas, kuriam vėliau suteiktas Martyno Mažvydo vardas. Lietuvos alpinistai, 1979 m. pirmieji įkopė į 4560 m. aukščio viršūnę

Tian Šanio kalnuose, ją pavadino Martyno Mažvydo vardu. Mažvydo tema rašomi literatūros ir muzikos veikalai, kuriami dailės kūriniai, jo vardu vadinamos Lietuvos miestų gatvės. Klaipėdoje 1997 m. pastatytas paminklas Martynui Mažvydui.

Pirmoji lietuviška knyga — tai ne tik lietuvių raštijos, bet ir lietuvių kalbos gramatikos, terminijos, taip pat pasaulietinės poezijos, muzikos istorijos pradžia.

Broliai seserys, imkit mane ir skaitykit

Ir tatai* skaitydami permankykit:

Mokslo šito tėvai jūsų trokšdavo turėti,

Ale* to negalėjo nė vienu būdu gauti.

Regėti to norėjo savo akimis,

Taip ir išgirsti savo ausimis.

Jau nū(nai) ko tėvai niekada neregėjo,

Nū(nai) šitai visa jūsump atėjo.

Veizdėkit ir dabokite, žmonės visi,

Šitai eina jusump žodis dangaus karalystės.

Maloniai ir su džiaugsmu tą žodį priimkit,

A jūsų ūkiuose šeimyna mokinkit.

Sūnūs, dukterys jūsų turi tatai mokėti,

Visa širdim turi tą Dievo žodį mylėti.

Jei, broliai seserys, tuos žodžius nepapeiksit,

Ir pašlovinti po akimis Dievo būsit.

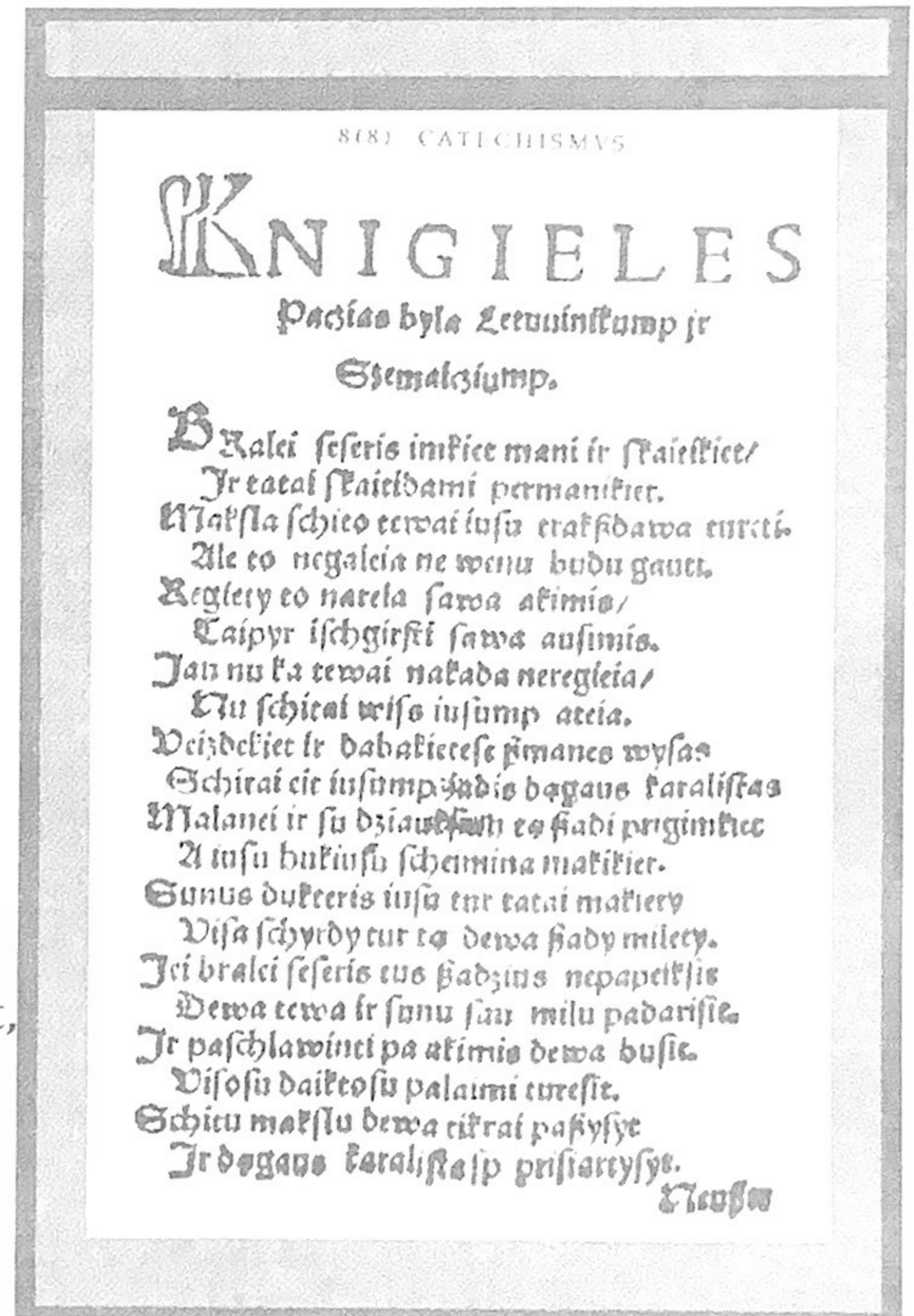
Visuose daiktuose palaimą turėsit.

Šituo mokslu Dievą tikrai pažinsit

Ir dangaus karalystėn prisiartinsit.

*tatai = tai

*ale = bet

Šios eilutės atskleidžia Katekizmo autoriaus paslaptį. Skaitant Prakalbos eilučių pirmąsias raides nuo trečios iki devynioliktos eilutės, išryškėja lotyniška forma: **MARTJNVS MASVJDJVS** – Martinus Masvidius.

Ilgą laiką buvo manoma, kad M. Mažvydo „Katekizmas“ (1547 m.) yra pirmasis lietuviškas tekstas. Tačiau 1962 m. Vilniaus universiteto rankraštyne surastas dar senesnis tekstas. 1503 metais buvo išleistas „Traktatas kunigams“ (Tractatus sacerdotalis) ir jo paskutiniame puslapyje ranka įrašytos pagrindinės maldos:

„Tėve mūsų“, „Sveika Marija“ ir „Tikiu į Dievą tėvą“. Tyrinėtojai nustatė, kad šis tekstas iš pačios XVI a. pradžios ir kad jis yra dar senesnio vertimo iš lenkų kalbos nuorašas. Jo kalba artima rytinių dzūkų tarmei.

Nors ir atrastas senesnis tekstas, tačiau Martyno Mažvydo „Katekizmui“ vis tiek išlieka pirmosios lietuviškos knygos garbė. Pirmoji spausdinta knyga kiekvienos tautos istorijoje žymi ir pradeda naują etapą. O kad žmonės galėtų skaityti knygą, jie turėjo mokėti skaityti. Tad po gražios eiliuotos prakalbos, skirtos skaitytojams, eina elementorius – mokymas slobizuoti, t. y. tarti garsų junginius, iš kurių paskui galima sudėti žodžius.

Justinas Marcinkevičius nuostabiausiu būdu supoetino slobizavimo mokymosi techniką, suteikė jai labai didelį *meninį ir politinį krūvį. Štai pažiūrėkime:*

Veiksmas vyksta Ragainėje, klebonijoje.

Mažvydas (iškilmingai) Mėginsime sudėti pirmą žodį. Klausykitės gerai... Širdim klausykit! Kai tarsit šitą žodį, tai ant lūpų Pajusite medaus ir kraujo skonį, Išgirsit šieno ir liepynų kvapą, Regėsit baugų debesio šešėlį

Per lauką bėgant... taigi pamėginkim. (Skiemenuoja vienas)

„El-ie“ bus „Lie“, „tė-u“ bus „tu“, „vė-a“ bus „va“.

Visi kartu! Dar syki!

Štai kaip atskambėjo pirmosios lietuviškos knygos elementorius iki mūsų dienų!

M. Mažvydo kilmė

Pasak Z. Zinkevičiaus, M. Mažvydo raštų dialektologinės analizės duomenimis, M. Mažvydas gimė netoli Kauno. Kada gimė ir kokiam luomui priklausė – nežinoma. Spėjama, kad bus gimęs apie 1520 m. miestelėno šeimoje, tačiau vokiečių mokslininko P. G. Tyleno knygoje „Kultūra Prūsijos kunigaikščio Albrechto (1525 – 1568 m.) dvare“ rašoma, kad M. Mažvydas į Karaliaučių atvyko kaip „jaunas lietuvių bajoras“. Bet savo teiginio autorius nepagrindė jokių šaltinių.

3. Kada ir kur išleista pirmoji lietuviška knyga? Kiek joje puslapių? Kaip sutrumpintai mes ją vadiname?

.....

.....

.....

.....

.....

4. Iš kokių dalių sudarytas Martyno Mažvydo Katekizmas?

.....

.....

.....

.....

.....

5. Ką vadiname akrostichu? Koks akrostichas Martyno Mažvydo katekizme?

.....

.....

.....

6. Kiek išliko pirmosios lietuviškos knygos egzempliorių? Kur jie saugomi?

.....

.....

.....

Papildomas kreditas

Jei tau įdomu, kiek vertas "Katekizmo" originalas, Lietuvos Žinių tinklalapyje www.lzinios.lt į paiešką įvesk "Mažvydo Katekizmas" ir galėsi apie tai pasiskaityti.

Klasėje prieik prie mokytojos ir pasakyk, kiek "Mažvydo Katekizmas" kainuoja ir užsidirbsi papildomą kreditą penketukui gauti.

SĖKMĖS!